

ОНТОЛОШКЕ И ЕПИСТЕМОЛОШКЕ НЕДОРЕЧЕНОСТИ ПОСТСТРУКТУРАЛИСТИЧКЕ ПАРАДИГМЕ У ГЕОГРАФИЈИ

Млађен Трифуновић¹

¹Природно-математички факултет, Универзитет у Бањој Луци, Република Српска

Сажетак: Постструктуралистичка парадигма у географију улази првенствено преко критике теорије значења која се развија у оквиру литерарне теорије и филозофске херменеутике. Пејсаж бива тако посматран аналогно тексту, при чему основне карактеристике просторности постају отвореност, динамичност, слојевитост, историчност. Доминантна концепција просторности на којој се заснива постструктуралистичка географија јесте релационализам у коме се мјесто посматра као пресејциште различитих видова кретања, непрестаног тока и разлагања идентитета. Долази до потпуног негирања и самог појма границе, те инсистирању на транстериторијалности. У раду се покушава указати на основне проблеме и недоречености релационалистичког виђења просторности и постструктуралистичке географије на основу резултата Платоновог дијалога Парменид у коме је показано да ова концепција доведена до својих крајњих логичких последица, у ствари, негира другост умјесто да је афирмише. На тај начин релационалистичка географија постаје заправо политика, односно идеологија простора.

Кључне ријечи: постструктурализам, релационализам, значење, граница, Платон, политика простора.

Original scientific paper

ONTOLOGICAL AND EPISTEMOLOGICAL VAGUENESS OF POST-STRUCTURALIST PARADIGM IN GEOGRAPHY

Mladen Trifunović¹

¹Faculty of Natural Sciences, University of Banja Luka, the Republic of Srpska

Abstract: Initially, the post-structuralism paradigm entered geography via the meaning theory criticism, which developed within the literary theory and philosophical hermeneutics. The landscape is being observed analogue with the text, in which process the basic characteristics of spatiality are openness, dynamics, layering and historicism. The dominant concept of spatiality, on which post-structuralist geography is based, is now relationalism that observes a location as an intersection of different types of migrations, incessant flow and identity decomposition. In addition, the notion of boundary is being denied and trans-territoriality is being insisted on. The paper attempts to outline basic problems and vagueness of the relationism perception of spatiality and post-structuralist geography based on the results of Parmenides dialogue of Plato which suggested that this concept reached its final logical consequences in denial of otherness instead of affirmation. Hence, rationalistic geography becomes policy, i.e. an ideology of space.

Key words: post-structuralism, relationalism, meaning, boundary, Plato, policy of space.

ОД ДУХА НАРОДА ДО ПРОСТОРНЕ НАУКЕ

Постструктурализам се јавља као реакција на структуралистичку парадигму објашњења просторних појава и промјена која је у својој суштини базирана на поставци да су различите просторне формације резултанта једне опште

FROM THE SPIRIT OF PEOPLE TO THE SCIENCE OF SPACE

Post-structuralism emerged as a reaction to structuralism paradigm, which interpreted spatial phenomena and changes in line with the postulate that different spatial formations resulted from a general invariable fundamental

и непромјењиве структуре која им лежи у темељу. У историји теорија и идеја у оквиру географске науке можемо истаћи природно-географски детерминизам као једну такву структуралистичку концепцију. Основна његова поставка јесте да је форма егзистенције одређена доминантним физичкогеографским карактеристикама неког простора. Другим ријечима, просторне праксе и облици друштвеног живота одређене су природним условима живота. Познато је да Хегел (1951) чак укупну свјетску историју посматра као дубоко повезану са одликама природне средине која чак одређује и начин на који поједини народи наступају на "позорници" свјетске историје. Хегел ово путовање "свјетског духа" објашњава путем метафоре сунчевог тока. Оно се зачиње на истоку, а довршава на западу, тачније у германском свијету гдје дух доживљава потпуну зрелост. У истом дјелу Хегел истоку, дакле Азији приписује незрелост, односно неспособност раздвајања субјективитета, тј. личне слободе од колективитета. Ту још нема сукоба личног и колективног, лично је подређено оном колективном и општем, али не својом вољом, него тек пуком послушношћу. Ова подређеност индивидуалног општем, коју Хегел карактерише као основну карактеристику духа азијских народа, условљена је првенствено рељефним карактеристикама које се узносе до нивоа принципа који карактерише "народе физикално и духовно" (Хегел, 1951, стр. 104). За Азију је тај принцип једна врста дијалектичког односа између горја и ријечних долина. Из горја наступају ратнички народи који потом бивају потпуно апсорбовани у огромне азијске равнице. На тај се начин свака врста индивидуализма, односно властитости горских народа растаче и предаје општем принципу који апсолутно надвисује појединачност. Овај општи принцип, односно дух колективитета издиже се управо из рељефног принципа – непрегледности равнице, њене трајности и стабилности њене форме. Дух је народа под влашћу *царства простора*, како то Хегел сумира у Филозофији историје која представља посљедњи велики покушај систематизације

structure. Within the historical development of theories and ideas in geography, we may refer to natural-geographical determinism as one such structuralist concept. Its basic postulate is that the form of existence is determined by predominant physical-geographical features of some space. In other words, spatial practice and forms of social living are determined by natural living conditions. It is well-known that Hegel (1951) suggested that the history of humankind was deeply connected with characteristics of natural environment that even determined how some peoples acted „at the stage” of history. Hegel used the metaphor of sun movement to explain this voyage of the „global spirit“. It starts in east and ends in west, i.e. among Germanic people where the spirit reaches its full maturity. Furthermore, Hegel described east, i.e. Asia, as immature and incapable of separating subjectivity (personal freedom) from collectivism. There is still no clash between personal and collective because personal is inferior to collective and general, not in its own will but rather by pure obedience. This subordination of individualism to collectivism, which Hegel classified as an Asian state of spirit, is determined by relief features that grow into a principle that determines „peoples both physically and spiritually“ (Hegel, 1951, p. 104). In Asia, this principle is a type of dialectic relationship between highlands and river valleys. The highlands procreate martial arts peoples, who later become fully absorbed into vast Asian plains. Hence, each type of individualism, i.e. typical highland singularity, decomposes and submits to the general principle which absolutely surmounts individuality. It is from this relief principle, the vast plains, their permanence and stable form that this general principle of collectivism rises. Spirit of peoples is under the rule of *space empire*, as it was summed by Hegel in his History of Philosophy, which represented a last great attempt to systematize and explain the stream of world history by interconnecting features of space and spirituality. Having

и објашњења кретања свјетске историје довођењем у унутрашњу везу карактеристика просторности и духовности. Препун паушалних и расистичких опаски, он бива с правом одбачен као ретроградан и евроцентричан. Ипак, "у ваздуху" и до данас остаје питање о томе да ли је потребно у потпуности одбацили саму идеју повезаности просторности и духовности или је нужно наново промишљати тај однос са другачијих историјских и културолошких позиција од Хегелових? У својеврсном страху од Хегелове сјене, модерне концепције педесетих и шездесетих година прошлог вијека у потпуности одустају од тематизације те везе, углавном се одлучујући за "научни" приступ при чему се просторност брише од свих других значења осим геометријских. На тај начин постепено се, током 50 и 60-тих година прошлог вијека, долази до теоријске формулације једног од најавжнијих структуралистичких праваца у области географије - *просторне науке (spatial science)*. У жељи да се постигне "научност" и "егзактност" географије, развија се методолошки приступ проучавања друштвено-просторних појава тако што се врши редукција мноштва и разноврсности фактора географске средине на неколико најважнијих. Основни критериј редуктивног захвата јесте могућност квантификације појединих фактора – нпр. удаљеност или ефикасност. Таквим поступком, сматрају аутори (Питер Хагет, Дејвид Харви, у раној фази, и Ричард Чорли), могле би се објективно сагледати законитости просторног размјештаја географских објеката и односа који владају међу њима. Према Мардоку темељна онтолошка карактеристика просторности у структурализму у својој је бити базирана на Еуклидовој концепцији хомогеног простора: Тако, структуралистичка теорија види простор као површину која је конституисана дјеловањем темељних структура: "Користећи мање или више еуклидовске метафоре структуралистичка теорија настоји да утјелови и произведе еуклидовски мишљену реалност која се састоји од појединачних ентитета различитих величина који се налазе у претежно хомогеним друштвеним просторима" (Murdoch, 2006, стр. 23).

Овакав теоријски приступ просторности

been rich in ambiguous and racist comments, it was righteously rejected as retrograde and Eurocentric. Still, an unaddressed question remains whether we should completely reject the idea of interconnectivity of space and spirituality or it is necessary to rethink one such relation from points of view different than those of Hegel's, historically and culturally. Somewhat frightened by Hegel's shadow, modern concepts from 1950s and 1960s fully rejected the reevaluation of that connectivity and decided to take a „scientific“ approach which treated space as having only one meaning, i.e. geometrical. Hence, 1950s and 1960s witnessed a theoretical formulation of one of most pertinent structuralist approaches in geography - *spatial science*. In an attempt to introduce „science“ and „exactness“ into geography, a novel methodological approach was designed in order to study social-spatial phenomena by reducing diverse factors of geographical environment down to several most relevant ones. The basic criterion of reduction was quantification of specific factors such as distance or efficiency. Authors (Peter Haggett, early David Harvey and Richard Chorley) believed that one such procedure might help objectively view laws of spatial distribution of geographical objects and their interrelations. According to Murdoch, the fundamental ontological characteristic of spatiality within structuralism was based on Euclidean concept of homogenous space. Thus, theory of structuralism regards space as a surface constituted by actions of fundamental structures: "Using metaphors that are more or less Euclidean this means that (structuralist theory) tends to enact and produce a Euclidean reality of discrete entities of different sizes contained within discrete and very often homogeneous social spaces" (Murdoch, 2006, p. 23).

One such theoretical approach to spatiality detracts its fundamental features – heterogeneity and practical correlation with different life practices that cannot be

одузима њене фундаменталне карактеристике – хетерогеност и практичну повезаност са различитим животним праксама које се не могу само свести на једну "парадигму" и тако одстранити. Чврсто тло којег се географија "дочепала" у виду квантитативне позитивистичке парадигме, ипак није било тако чврсто како се у почетном ентузијазму мислило. И сам Дејвид Харви као један од родоначелника *просторне науке*, одустаје касније од своје замисли "научне" географије дате у књизи *Explanation in Geography* (1969), те фокус истраживања, углавном под Лефевровим утицајем, ставља на критику односа капитализма, просторности и друштвене неједнакости. Географска наука тако бива заглављена између негативног историјског наслијеђа детерминизма и позитивистичке концепције која једноставно није била у стању да објашњава све комплексније друштвене промјене. Сам практични живот захтијевао је другачији приступ који би био у стању давати адекватне одговоре. Географско се, у ствари, тиче свеукупности односа човјека и просторности, а нити човјека нити просторност није могуће редуковати на факторе.

ПОСТСТРУКТУРАЛИСТИЧКА
ПАРАДИГМА. НОВА
ДЕСКРИПТИВНОСТ КРЕТАЊА

Постструктурализам, тако, описује друштвене и културалне системе који су отворени и динамични, константно у процесу "постајања" (ibidem, стр. 11). Постструктурализам отвара пукотине у претходним концепцијама једноставним питањем. На који начин је могуће објаснити "историчност" ових друштвено-просторних пракси, односно њихове промјене у историјском времену уколико је структура као таква непромјењива или барем далеко мање промјењива од форми које условљава? У оквиру литерарне теорије из које постструктурализам, заправо, и стиже у географску науку то питање је постављено кроз критику сужавања и

simply downsized to a single paradigm. A firm ground that geography was „bestowed” with via a quantitative positivist paradigm was yet not so firm as it was believed at the beginning. David Harvey himself was one of *spatial science* pioneers but he later gave up his idea of a „scientific” geography as it was elaborated in his book *Explanation in Geography* (1969). Under the impact of Lefebvre, he switched his focus onto criticism of relations among capitalism, spatiality and social inequity. Thus, geographical science was stuck between the negative historical heritage of determinism and the positivist concept which simply was not able to provide explanation for all complex social changes. A practical living demanded a different approach that might deliver adequate answers. Actually, geographical refers to the overwhelming relation between man and spatiality but neither man nor spatiality can be reduced down to factors.

POST-STRUCTURALIST PARADIGM.
NOVEL DESCRIPTIVENESS OF
MOVEMENT

Post-structuralism describes social and cultural systems that are open and dynamic and keep “emerging” (ibidem, p. 11). It is post-structuralism that opens cracks in some earlier concept by asking a simple question. How is it possible to explain “historicism” of social-spatial practices, i.e. their historical changes if the structure itself is unchangeable or at least far less changeable than the forms it causes? Within the literary theory, from which post-structuralism was introduced into geography, this question is posed through criticism of narrowing and enclosing interpretations of a literary work down to a single exact and legitimate (beyond history)

затварања интерпретативних могућности књижевног дјела у само једно тачно и легитимно (ванисторијско) значење. У области географске науке, аналогно томе, отвара се питање својеврсне географске херменеутике у којој би сама просторност била посматрана као једна врста "текста", при чему би се у интерпретацији легитимно и равноправно појављивала различита значења. (Barnes and Duncan, 1992). Оваквим херменеутичким уливом долази до концепцијског и методолошког обogaћивања поимања и истраживања мјеста из превасходно морфометријског у значењско поље. Конкретно говорећи, приликом истраживања неопходно је мјесто посматрати/читати и као резултат различитих културолошких, друштвених и политичких пракси које се у њему налазе, аналогно, дакле, значењима у тексту.

У области друштвене географије тиме долази до отварања једног изузетно широког поља истраживања, али и теоријских и практичних проблема са којима се свака теорија интерпретације (Гадамер, 1978) мора суочити. Све оне карактеристике текста – проблем јединства значења, његове временске промјењивости и немогућности одређења неке фиксне тачке почетка, нестабилности и поливалентности присутне су и приликом проучавања самог мјеста. Кресвел (2004) ову новооткривену сегментацију аспеката географских проучавања практично објашњава користећи се примјерима које даје Џон Агњу. Агњу тако издваја три компоненте, односно три "лица" која свако мјесто показује – 1. *локацију* (координате), 2. *локалитет* (нека врста конкретног материјалног склопа, морфолошких и материјалних карактеристика) и 3. *значење* (смисао који сваком мјесту, у ствари, даје неку цјеловитост и идентитет повезујући различите компоненте локалитета).

Какав је међусобни однос и природа ових хетерогених слојева? Локација представља универзалну референтност мјеста коју је могуће изразити неким конкретним пресециштем апстрактних геокоордината. Уколико би се мјесто сводило на локацију, задатак геонаука био би одавно успјешно довршен. Локалитет,

meaning. Analogue to this, geographical science opens a question of geographical hermeneutics in which spatiality itself is observed as a "text", in which process the interpretation would legitimately provide different meanings (Barnes and Duncan, 1992). It was hermeneutics that enriched the concept and methodology of perception and study of space and switched it from a morphometric to a meaning field. To be more precise, during a research it is necessary to observe/read a place as being a result of different cultural, social and political practices that dwell within it as it is a case with text meanings.

Within social geography, a vast field of study was introduced accompanied by theoretical and practical problems which every theory of interpretation must face (Гадамер, 1978). All the characteristics of a text – problems of uniform meaning, its time alterations and lack of a determined starting point, instability and polyvalence – are present when we study a place. Creswell (2004) explains this novel segmentation of aspects of geographical studies by using examples provided by John Agnew. Agnew singles out three components or three "faces" that each place displays – 1. *location* (coordinates), 2. *locality* (a specific material composition which has morphological and material characteristics) and 3. *meaning* (a meaning that provides each place with unity and identity by connecting different components of a locality).

What is the interrelationship and nature of these heterogeneous layers? Location stand for a universal referentiality of a place that is possible to express by using specific intersections of abstract geo-coordinates. If we narrowed down a place to a location, the task of geoscience would be long completed. On the other hand, locality expresses all the characteristics of a place that provide it with a specific outlook shaped by different procedures, processes and forces. For instance, it is a natural landscape and it

пак, изражава оне карактеристике мјеста који му дају одређени изглед формиран различитим захватима, процесима, силама.... То је нпр. неки природни пејсаж и представља наредни виши степен проучавања мјеста. Овај материјални склоп доступан нам је преко својих формалних карактеристика које се, углавном, проучавају као различити геоморфолошки или геометријски облици. Они се даље могу проучавати генеалогички и изражавати преко одређених квантитативних карактеристика. Очигледно је да овако схваћена географија *локалитета* према Пикелсу (1985) функционише на основу картезијанске онтологије простора, која суштину сваког просторног објекта своди на протежност – *res extensa*. Протежност, тј. димензионалност бива на тај начин постављена као непромјењива суштина простора и просторних објеката. На основу тога и методологија њиховог проучавања треба бити прилагођена тој суштини, што се превасходно односи на квантитативне методолошке поступке. Ово је управо домен онога што се назива просторна наука. Остали аспекти бивају занемарени, односно скрајнути из жиже интересовања као споредни, промјењиви и ненаучни.

Резултати феноменолошке и филозофије егзистенције показали су да је овај картезијански модел тек једна од могућих концепција просторности. Декартовска концепција протежности као супстанце само је једно од *значења* које просторност као таква има. Она се појављује превасходно као израз математизације укупне природе при чему се показала као најпогоднија циљно рационалном и техничком виђењу свијета. О томе управо говори наведени трећи сегмент мјеста – значење. Значење представља начин на који нам се нешто показује у својој суштини. Преко значења ствари објекти имају неки смисао за нас, односно бивју нам разумљиви и концептуално доступни. Свако истраживање јесте одређена интерпретација, а свака интерпретација према Хајдегеру (Хајдегер, 1985, стр. 170) нужно већ априорно барата са неким претпоставкама. Она није нити може

represents a next step in studying a place. This material composition is only available to us through its formal features which are mostly suited as different geomorphological or geometrical shapes. They can further be studied from a genealogical point of view and expressed through various quantitative characteristics. It is obvious that one such perception of geography of *locality* in line with Pickles (1985) functions on the basis of Cartesian ontology of space, which reduces the core of each spatial object down to extension – *res extensa*. Thus, extension or dimensionality becomes the unchangeable essence of space and spatial objects. Based on this, methodology of studies should comply with the essence, which firstly refers to quantitative methodological procedures. It is precisely the domain of what we refer to as spatial science. Other aspects are being neglected and put aside from the limelight as being secondary, changeable and non-scientific.

Results of phenomenology and philosophy of existence have shown that the Cartesian model is only one of potential concepts of spatiality. Descartes' concept of extension as a substance is only one of *meanings* that spatiality possesses. Firstly, it appears as an expression of mathematization of the whole nature in which process it has proved to be a most appropriate for the rational and technical perception of the world. It is precisely what the third segment of the place is – meaning. Meaning represents a manner in which something reveals itself in its own essence. It is meaning that provides objects with sense, i.e. the object become conceptually available and easier for us to understand. Each study is a certain interpretation and, according to Heidegger (Хајдегер, 1985, p. 170) each interpretation a priori addresses some assumption. It is not and cannot be deprived of earlier meanings. The consciousness never meets something that is meaningless but rather the objects are available only if they have a meaning.

бити лишена претходних значења. Никад се не догађа да се свијест сусреће с нечим што је без значења, него ствари бивају доступне само ако нешто значе.

Значења нам омогућавају како свакодневну комуникацију, тако и научна истраживања. Одређена значења се, такође, не морају подразумевати – због тога је нужно приликом кориштења неког термина и објаснити шта он конкретно у том случају значи. Тако је значење термина *мјесто* у античком периоду било потпуно другачије од значења које му придаје нововијековна физика и то је видљиво из објашњења које су нпр. Аристотел и Њутн давали у својим концепцијама просторности. Руски географ Иван Митин (2007), такође, сматра да значења нису универзална и непромјењива. Њихову карактеристику историчности и међусобне условљености Митин изражава тако што мјесто посматра аналогно *палимпсесту*. Ова средњовјековна књижевна пракса писања текста преко текста, при чему је претходни текст могао бити реконструисан будући само дјеломично избрисан, служи као ефикасна метафора Митину да би пластично изразио чињеницу полисемичности мјеста. Управо то жели нагласити и Агњу када издваја значења без којих мјесто не би било адекватно разумљиво. Постструктуралистичка географија због тога настоји да се у тематизацију просторности укључе и друга значења и њихове интерпретације које се, за разлику од просторне науке, не заснивају само на апстрактним и високо геометризованим и универзалним факторима.

Основне теоријске и методолошке карактеристике постструктуралистичке географије могуће је, према Мардоку (2006), сумирати на сљедећи начин: *Просторност је увијек производ прожимања различитих друштвених процеса и просторних пракси које су, готово по правилу међусобно супротстављене*. Конституисање одређеног простора стога је више ствар непрекидне и недовршене конструкције и реконструкције његових значења, односно идентитета,

Meanings help us in everyday communication as it is the case with scientific studies. In addition, specific meanings are not obvious – therefore it is crucial to explain the meaning of a term once we decide to use it. Furthermore, the meaning of word *place* used to refer to something quite different in ancient times in comparison with the new age meaning in physics as explained by Aristotle and Newton in their concepts of spatiality. Ivan Mitin (2007), a Russian geographer, also believed meanings were not universal and unchangeable. Mitin explained the historicism and mutual condition by observing place as analogue to *palimpsest*. Mitin used an efficient metaphor of this medieval literary practice of text writing, in which a text could be reconstructed once it was partially deleted, in order to express the factual polysemy of a place. It was precisely what Agnew attempted to elaborate as he singled out meanings without which it would be impossible to adequately understand a place. Therefore, in an endeavor to thematize spatiality, post-structuralist geography attempts to include other meanings and interpretations which, unlike spatial science, are not based on abstract and highly-geometrical universal factors.

According to Murdoch (2006), it is possible to summarize basic theoretical and methodological characteristics of post-structuralist geography as follows: *Spatiality is always a product of interferences of different social processes and spatial practices which are, almost as a rule, mutually opposed*. Hence, constitution of a specific space is a result of incessant and unfinishable construction and reconstruction of its meanings and not a one-way petrified relation between the fundamental structure and determined forms.

Post-structuralism places all its answers to spatiality within the domain of social construct. If we want to approach the problem of spatiality objectively, it is crucial to avoid or even fully abandon the

него што се ради о неком једносмјерном и петрифицираном односу утемељујуће структуре и детерминисаних форми.

Према томе, постструктурализам одговоре на сва питања просторности смјешта у домен друштвене конструкције. Уколико се настоји проблему просторности прићи објективно, потребно је избјегавати и чак потпуно напустити питање о томе *шта* је мјесто као мјесто. Мора се напустити онтолошки начин размишљања и задовољити ониме што једино преостаје - регистровати непрекидно кретање и флукуацију никад затворене природе мјеста. Главни задатак постструктуралистичке географије постаје тако деконструкција доминантних просторних пракси. Простор сам по себи нема никакву суштину, својства нити моћ. Он се уопште и не може разликовати, односно издвојити као одређени ентитет који је различит од онога шта се налази у њему. У свом дјелу *Social Justice and the City* Дејвид Харви (Harvey, 1973, стр. 13) пише: Другим ријечима, нема филозофског одговора на питање које се намеће у вези са природом простора - одговор лежи у људској пракси. Питање "шта је простор" према томе јесте замијењено питањем "на који начин различите друштвене праксе стварају и користе различите концептуализације простора"

Харви тиме постулира темељну теоријску мисао постструктуралистичке географије која је касније (Massey, 1995 и 2005; Amin, 2004; Thrift, 2006) доживљавала своје различите реинтерпретације и проширења. Тако Еш Амин (Amin, 2004, стр. 34) сматра да су просторне формације настале путем просторних токова, међупозиционирања, порозности и релационалне повезаности. За основну карактеристику просторности он сматра континуирани флукс који увијек доводи до промјене структуре и карактеристика просторних објеката и релација. У овом непрестаном кретању које, према аутору и чини суштину просторности, једино што се може узети као детерминанта јесте релационалност. За Дорин Мејси (Massey, 2005, стр. 200) просторност се појављује на начин сусрета

question of *what* a place as a place is. We must abandon the ontological way of thinking and remain satisfied with the only thing left – incessant movement and fluctuation of the never enclosed nature of a place. It is the deconstruction of dominant spatial practices that now becomes the main task of post-structuralist geography. Space in itself has no essence, properties or power. It cannot be differed or singled out as a single entity different from what is within it. In his work *Social Justice and the City*, David Harvey (Harvey, 1973, p. 13) wrote: In other words, there is no philosophical answer to the question on the nature of space – the answer lies in the human practice. Hence, the question "what is space" is being replaced with the question "in which way do different social practices create and use different conceptualization of space".

Namely, Harvey posed a fundamental theoretical idea of post-structuralist geography which was later further reinterpreted and expanded (Massey, 1995 and 2005; Amin, 2004; Thrift, 2006). Ash Amin (Amin, 2004, p. 34) believes that spatial formations resulted from spatial movements, inter positioning, porosity and relational connection. He reckons that the basic feature of spatiality is a continuous flux which always causes changes in structure and characteristics of spatial objects and relations. According to the author, within this incessant movement which is the core of spatiality, the only determinant is relationalism. For Dorin Massey (Massey, 2005, p. 200), spatiality is evident through relational streams or trajectories between objects and processes. Spatiality itself possesses no firm inner structure or hierarchy of mutual relations. It rather narrows down to relationalistic ideas on space-time nodes in which networks of social relations intersect. Nigel Thrift (2006) determines the essence of spatiality by using the idea of *connectivity* and he completely rejects any possibility that connectivity, i.e. mutual connection among specific spaces, is hierarchical either by

релационалних струјања или трајекторија између објеката и процеса. Сама просторност нема некакву чвршћу унутрашњу структуру, а нити одређену хијерархију међусобних односа. Она се своди на релационалистички схваћене просторновременске чворове у којима се прожимају мреже присутних друштвених односа. Најцел Трифт (2006) суштину просторности одређује преко појма конективности (*connectivity*), при чему у потпуности одбацује било какву могућност да је ова конективност, односно могућност повезивања појединих мјеста, хијерархијски структурирана било према функцији или пак према величини. Просторност на тај начин бива виђена само као чиста *транстериторијалност*, гдје не постоје некакве унутрашње посебности на основу којих би било могуће издвајати просторне цјелине. Овдје је потребно примјетити да Хегелово инсистирање на значају сусретања и прожимања великих рељефних цјелина и интерпретација њиховог утицаја на дух народа и ток свјетске историје барем настоји дати некакво објашњење тих утицаја и прожимања (Хегел, 1951, стр. 93 и даље). Трифт, напротив само констатује транстериторијалност, не дајући никаква објашњења нити онога *шта* прелази и прожима се са *чим*, нити посљедица тог преласка! Амин (Amin, 2004, стр. 36) чак изричито саопштава да "нема одредљивих регионалних цјелина којима би се могло управљати.

function or size. In this manner, spatiality is being perceived as pure *trans-territoriality* where there is no inner property upon which spatial units can be singled out. It is crucial to point out that Hegel's assertion on clash and interference of large relief units and interpretation of their impact on the spirit of peoples and course of history is actually an attempt to provide an explanation for those impacts and interferences (Хегел, 1951, p. 93 etc). As opposed to this, Thrift only singles out trans-territoriality without providing further explanation on *what* transits, *what* interferes and what the consequences of the transit are! Amin (2004, p. 36) exclusively states that "there are no determinable regional units which could be managed".

ПОСТСТРУКТУРАЛИСТИЧКЕ НЕДОРЕЧЕНОСТИ

Релационистичка концепција просторности као темељна теоријска поставка доминантне већине постструктуралистичког географског покрета садржи озбиљна теоријска и методолошка ограничења. Мартин Џонс (2010) сажима их у неколико значајних питања на које релационализам не даје одговор и која погађају у саму срж проблема. За потребе овог рада издвојићемо само најбитније. Као прво ради се о томе да је заиста нужно дати адекватан

POST-STRUCTURALIST VAGUENESS

Relationalism concept of spatiality as a fundamental theoretical postulate of the dominant majority of post-structuralist geography comprises severe theoretical and methodological limitations. Martin Johns (2010) summarizes them into several pertinent questions that hit the core of the problem and to which relationalism cannot provide answers. For the purpose of this paper, we shall single out only the most relevant ones.

одговор на питање о врстама и природи самих релација између појединих објеката. Уколико не желимо да појам релације остане апстрактан и тако празан и неупотребљив за конкретно објашњење, онда морамо дати и одговор о садржају тих релација. То прије свега подразумијева да се положи рачун о модусима, узроцима и контексту појаве и одвијања процеса. С друге стране, потребно је поред овог питања о начинима самих релација дакако дати одговор и на питање о томе *шта* јесте у релацији. Анализа врста објеката између којих се догађају везе је неизоставна. Питање о идентитету не смије бити тек тако прескочено. Уколико се то не уради онда имамо прилично парадоксалну ситуацију да говоримо о релацијама, при чему не знамо ништа о члановима те релације. Директна логичка последица овакве концепције јесте немогућност разликовања врста географских или било којих других објеката, тј. њихова потпуна унификација. Унификација објеката доводи и до унификације самих релација. Није само довољно рећи да се ради о непрестаном кретању, струји и флуксу, те тврдити да су мјеста једна врста чворова, пресејцишта вазда промјењивих у свом току и представити просторност као једну врсту сјечишта континуираних линија и токова. Ова могућност повезивања, конективност, односно релационалност, као заиста битна карактеристика просторности, бива у ствари хипостазирана а феномен просторности редукован на сличан начин као што је то рађено у неким детерминистичким концепцијама критикованим управо од стране постструктуралистичке географије. Постструктурализам и релационалистичка географија, заправо, је само окренула "на главу" строги детерминизам. При томе, посматрајући ствари са научног, а не идеолошког становишта, имамо парадоксалну ситуацију да релационалистичка концепција остаје у власти детерминизма просто заумајући супротну позицију, што је онемогућава да сагледа стварни проблем. Уколико се заиста жели покушати дати одговор на проблем просторности,

Firstly, it is crucial to provide an adequate answer to the question on types and nature of relations among specific objects. Unless we wish the term of relation to maintain abstract, empty and useless for a specific explanation, we should elaborate on the content of these relations. By this we mean amplification of the mode, cause and context of a process. On the other hand, we should also provide an answer to *what* lies in a relation. The analysis of types of objects among which connections exist is inevitable. The question of identity should not be simply neglected. If we do so, then there emerges a paradox in which we speak of relations without knowing anything about the entities within one such relation. A direct logical consequence of this concept is inability to single out geographical or any other objects, i.e. we cannot fully unify them. It is the unification of objects that leads towards the unification of relations. It is not sufficient to say that there are constant movements, streams or flux or that places are simply types of nodes and intersections of variables and that spatiality is an intersection of continuous lines or flows. The connectivity, i.e. relationalism, as a pertinent feature of spatiality becomes hypostasized and the phenomenon of spatiality becomes reduced similar to some earlier determinist concepts that were criticized by post-structuralist geography. Post-structuralism and relationalist geography simply twisted severe determinism "upside down". In addition, if we assume a scientific and not an ideological stance, we face a paradox in which relationalist concept remains under the rule of determinism by simply taking an opposite stand, which disables it to see the real problem. If we truly wish to answer the question of spatiality, we should start addressing reasons for such types of spatial movements.

To regard topos as an accidental intersection means to give up from a true effort of a scientific research. According to Malpas (2011), the key reason for relationalists to "abandon" these issues is the

онда се морају почети давати одговори о разлозима такве врсте просторних кретња. Сматрати топосе случајним пресециштвама значи одустати од стварног напора научног истраживања. Према Малпасу (2011) главни разлог за "занемаривање" ових питања од стране сљедбеника релационизма налази одбијање савремених теоретичара да у оквиру проблема просторности разматрају и проблем границе. У оквиру релационалне концепције просторности феномен границе се дискредитује једним, надасве идеолошким потезом који се оправдава могућим злоупотребама које сваки појам и пракса границе носи са собом – могућим негативним вриједносним диференцирањем границом подијељених група. Могуће је закључити да релационална концепција просторности, настојећи да "оживи" окоштале просторне односе који се јављају као посљедица примјене апсолутне концепције, одлази у једну другу крајност. Ова се крајност манифестује у одрицању било какве концепције хијерархије просторних односа и негирању узрочно-посљедичних веза међу просторним појавама. Због тога Малпас (2011) с правом сматра да ова поплава релационог виђења простора/мјеста уопште није позитивно утицала на даље разјашњавање појма просторности, него напротив, наводи да се догодило обратно – "нерефлектирано мућкање просторним окретом замрачило је појмове и ограничило критичку евалуацију!" Сам феномен просторности више није у фокусу истраживања, пошто се, како то истиче аутор, више ради о тзв. просторној политици.

ПЛАТОНОВ *ФАРМАКОН* ЗА
ПОСТСТРУКТУРАЛИСТИЧКУ
ГРОЗНИЦУ

Теоријске контроверзе, а прије свега замах и утицај релационизма и постструктурализма, нарочито његово неселективно и некритичко прихватање у домену географске науке, још једном показују неопходност проучавања историје филозофије. Ма колико савременост

rejection of modern theoreticians to discuss issue of boundary within the issue spatiality. Within the framework of relationalist concept of spatiality, the boundary phenomenon is being discredited by an ideological attempt, which is further justified by potential misuse that the idea and practice of the term boundary carries – the potential negative value-based differentiation of groups divided by boundaries. It is plausible to infer that relationalist concept of spatiality, in an attempt to "revive" firm spatial relations that result from the application of absolute concepts, pushes itself to the extreme. This extreme is manifested through abandonment of any hierarchical concept of spatial relations and through negation of causal connection among spatial phenomena. Therefore, Malpas (2011) rightfully believes that the abundance of relation-based stance on space/place did not positively affect further illumination of spatiality. On the contrary, quite an opposite thing happened – "a non-reflected stir of spatial twist blurred terms and limited any critical evaluation!" the phenomenon of spatiality is no longer in the limelight because, according to the author, now it is more of a so-called spatial policy.

PLATO'S *PHARMAKON* FOR
POST-STRUCTURALIST
FEVER

Theory of controversy, and above all the emerging impact of relationalism and post-structuralism and their non-selective and non-critical acceptance within the field of geographical science, once again point out the necessity to study history of philosophy.

сматра да свој научни и цивилизацијски пут пролази изворно и аутентично, ипак се показује да је античка филозофија мислила много више него што се то може или можда жели данас признати. Проблеми на које наилазимо у рецентним радовима који тематизују простор нису пред нама први пут. Још мање су то рјешења која нам се постструктуралистичком географијом нуде (релационализам), нити су пак то својеврсна одустајања од хватања у коштац са проблемом (Харви). Античка је филозофија показала много више храбрости и одговорности, иако улози нису били ништа мањи. Тамо гдје је некад била опасност софистичке манипулативне релативизације, данас је она узела, како то Малпас луцидно примјећује, лик политике просторности. Научну одговорност потребно је наравно задржати и према резултатима постструктурализма који сигурно нису занемарљиви и неважни.

Једна од кључних поставки релационализма јесте, како смо видјели, непрестаност процеса промјене. Она је непосредно повезана или тачније изведена из концепције непостојања неке врсте идентитета. Све је у непрестаном растакању, а оно што преостаје и што може бити предмет јесте сама повезаност, односно конективност. Ово је био одговор на теорије које су потцртавале крутог и детерминизам просторних односа као и позитивистичко-геометријску редукцију просторности на доминантне факторе. Управо овакву теоријску дуалистичку позицију, односно апорију налазимо као централни мотив критике Платонове (Парменид, Тимај, Софист...) али и Аристотелове (Физика) филозофије. Њихов мисаони напор имао је за циљ изналажење средњег рјешења које би помирило парменидовску позицију непокретног бивствовања и Анаксагорина (хераклитовско, дакле) учење свеопштег кретања, односно континуума. И једна и друга позиција водиле су неразрјешиве апорије, аналогно релационизму и детерминизму у оквиру географске науке. Било је потребно прво показати њихову неодрживост и научну неоснованост, а потом покушати изнаћи концепцију која би

Despite the fact that modern age believes that its science and civilization are authentic and genuine, ancient philosophy had thoughts superior than it is acknowledged nowadays. The problems we encounter in recent papers on space are not so novel. These are not solution offered to us by post-structuralist geography (relationalism) nor are they abandonment from coping with a problem (Harvey). Ancient philosophy demonstrated more courage and responsibility although the stakes were just as high. Maplas lucidly inferred that an earlier threat from Sophist manipulative relativization is currently present in the form of spatiality policy. Naturally, scientific accountability should be maintained even in case of post-structuralist results, which are certainly worth paying attention to.

As we have seen, one of major postulates of relationalism is the incessant process of alterations. It is directly connected with or drawn from the concept of non-existence of an identity. Everything keeps decomposing and what is left and might be an object is the connectivity itself. This was an answer to theories that advocated rigidity and determinism of spatial relations as well as to the positivist-geometrical reduction of spatiality into dominant factors. It is one such dual theoretical stance, i.e. a priori, that is a central motif of criticism on Plato's (Parmenides, Timaeus, Sophist...) and Aristotle's (Physics) philosophy. Their cognitive effort aimed at a mean solution that might have reconciled Parmenides' position of immovable existence and Anaxagoras' (and Heraclites') study on the general movement, i.e. continuum. Both stances ran an unsolvable apory, analogue with relationalism and determinism within the geographical science. It was crucial first to demonstrate their unsustainability and scientific futility and then attempt to design a concept that would simultaneously preserve identity of objects and enable their movement, connectivity and alterations. It

истовремено чувала одређени идентитет објеката али и омогућавала њихово кретање, конективност и промјењивост. У овом раду није могуће дати приказ и генезу развојних фаза античке филозофије, односно онтологије просторности. Приказаћемо само основне црте Платонове изузетно прецизне критике, дате у дијалогу Парменид (Платон, 2002), која никако не може заобићи и постструктуралистичку географију. Заиста је невјероватна сличност позиције коју у погледу природе свијета и просторности заузима Анаксагора и позиције релационализма. За Анаксагору је свијет једна врста континуума, непрекидног кретања и спајања свега са свачим које је могуће пошто се у свакој ствари садрже сјемена свих других ствари. Није потребно посебно наглашавати да је конективност, кључни термин релационализма заправо главни стуб Анаксагорине концепције, без обзира како он то формулише и именује. Нису ли ријечи Дорин Мејси (Massey, 2005, стр. 9–11) о просторности као *сусрету релационалних струјања или трајекторија између објеката и процеса* својеврсни ехо Анаксагориног тумачења свијета као онтолошког континуума. У њима се засигурно чује његова поставка свијета као поља бића у којем непрекидно долази до мијешања и флукса. Ако је тако, онда се Платонова критика Анаксагоре (Платон, 2002, стр. 144–145) односи и на Мејси. А критика је заиста разарајућа и састоји се у тези да су концепције попут Анаксагорине (заправо све чисто релационистичке концепције), базиране на парадоксалном принципу којег Брамбау (Brumbaugh, 1961, стр. 108) формулише као "учешће неидентитета". То практично значи да такве теорије постулирају међусобне релације, али при томе уопште не издвајају и не разликују модусе егзистенције самих учесника односа. Као директна посљедица оваквих учења јавља се својеврсни парадокс – инсистирајући на разлици релационализам завршава у апсолутном неидентитету. Платонове анализе из Парменида то јасно показују. Он сматра да уколико имамо непрестано кретање, онда је оно које се креће заправо стално у нечему *другом*, у

is impossible for this paper to outline the genesis of development of ancient philosophy, i.e. ontology of spatiality. We shall only outline Plato's precise criticism elaborated in Plato's Parmenides (Платон, 2002), which also refers to post-structuralist geography. There is an astonishing resemblance between Anaxagoras and relationalism positions on the nature of world and spatiality. Anaxagoras believed that the world was a continuum, the incessant movement and merge of things, which was possible due to the fact that each thing contained seeds of other things. It is understandable that connectivity, being a key term of relationalism, is actually the key pillar of Anaxagoras' concept, regardless of how he defined and named it. It is Dorin Massey's (Massey, 2005, p. 9–11) words on spatiality as *an encounter of relational streams or trajectories among objects and processes* that echo Anaxagoras's interpretation of the world as an ontological continuum. Her words reflect his idea of the world as a field full of beings in which there are the constant mixing and flux. If so, then Plato's criticism on Anaxagoras (Платон, 2002, p. 144–145) refers to Massey as well. This criticism is indeed devastating and is based on the thesis that concepts such as the one of Anaxagoras (all purely relationalist concepts actually), are created upon a paradox which Brumbaugh (Brumbaugh, 1961, стр. 108) formulates as "participation on non-identity". It practically means that such theories postulate mutual relations without differentiating the existence mode of participants in these relations. There is a paradox consequence of such studies – relationalism insists on differences but ends up in an absolute non-identity. It was clearly indicated in Plato's Parmenides. He believed that if we are in a constant movement, then the moving entity is present in *something else*, another place, or another intersection as stated by Massey. Furthermore, if an entity is present in something else, it is impossible to make difference of otherness, which implies that it cannot be regarded as otherness by

другом мјесту, односно у другом чворишту или пресејцишту како то каже Мејси. Уколико је, пак, стално у другом онда није могуће уопште направити разлику између тих другости, а тиме нити логички оправдано тврдити да је то другост. Ако нема идентитета, онда нема ни толико тражене другости. Платону је циљ да покаже да није могуће направити идентитетску дискриминацију нити између појединих бића, нити између самих мјеста уколико се тек пуко слиједи логика Анаксагориног поља бића, односно релационизма. Платон не стаје само на овој критици, него тражи да концепција *неидентитетног учешћа* пружи одговор и о могућности проучавања једног таквог простора. Његова аргументација против онтолошког и епистемолошког заснивања једне релационалистичке науке потцртава нужност постојања границе мишљене у суштинском смислу. Платон сматра да уколико је просторност некаква цјелина и ако се састоји од мјеста, онда она нужно мора имати неку границу, мора на неки начин бити разграничена од других (Платон, 2002, стр. 145). Ако има границу, онда има и крајности. Ако има крајности има и средину. Имати границу, односно крајеве и средину значи имати и неку шему. Шема је у овом случају представља неку врсту структурног распореда дијелова и услов је могућности научног проучавања. Познавати неки објект нужно значи познавати ту шему, односно структуру и њене узроке. Ако нема границе, ако дакле нема одредљивих регионалних цјелина као што у релационализму тврди Амин, онда нема нити могућности било каквог методолошког поступка, па ни научности у изворном смислу те ријечи. Ако нема издвојивих цјелина, односно идентитета није могућа нити њихова концептуализација, ма како ти идентитети били флуидни. Релационалистичкој парадигми од епистемолошког апарата на располагању стоји само оно што је у антици, конкретно за Аристотела, сматрано само почетком истраживања – кретање (кинесис) као тек емпиријски увид у проблем топоса (Трифуновић, 2013).

pure logic. If there is no identity, there is no otherness. Plato wanted to demonstrate that it was impossible to perform an identity discrimination among beings or places by simply following Anaxagoras' logics on field of beings, i.e. relationalism. This is not where Plato's criticism ends. He demands that the concept of *non-identity participation* provides an answer on studying one such place. His arguments against an ontological and epistemic foundation of a relationalist science implies a necessity to determine boundaries in their essence. Plato believed that, if spatiality was a unit and it comprised of places, it was crucial to set boundaries and delineate it from others (Платон, 2002, p. 145). If there is a boundary, there is a limit. If there is a limit, there is a middle. To have a boundary, end and middle means to have a scheme. In this instance, the scheme is a structural distribution of parts which make it possible to study from a scientific point of view. Knowing an object necessarily means knowing a scheme, its structure and causes. If there are no boundary and determined regional units as advocated by Amin, there is no opportunity to design a methodological approach or authentic science. If there are no determined units, i.e. identities, it is impossible to conceptualize them regardless of the fluidity of identities. Among the epistemic apparatus, the relationalism paradigm disposes only of kinesis that stands for an empiric introduction into the topos problem, as it was the case with ancient times and Aristotle (Трифуновић, 2013).

Being sensitive to Plato's words means standing up for your position. Relationalism is becoming an ideology of spatiality as it misses to critically observe its own theoretical premises and cannot move further from the initial step of an empirical evidence of *kinesis*.

Имати слуха за Платонове ријечи значи морати полагати рачун за своје ставове. Релационализам пропуштајући да критички сагледа властите теоријске премисе и остајући заглављен на почетном кораку емпиријске евиденције *кинесиса* постаје све више идеологија просторности.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ/REFERENCES:

- Amin, A. (2004). *Regions Unbound: Towards a New Politics of Place*, Geographiska Annaler. 86 B.
- Arild, Holt-Jensen (2009). *Geography: History and Concepts*. London: SAGE
- Barnes, T., J., Duncan, J., S. (1992). *Writing worlds: discourse, text and metaphor in the representation of landscape*. London, New York
- Башлар, Г. (2005). *Поетика простора*. Градац
- Brumbaugh, R. (1961). *Plato on the One. The Hypothesis in the Parmenides*. New Haven: Yale University Press
- Гадамер, Х., Г. (1978). *Истина и метода*, Сарајево: Маслеша
- Jones, M. (2010). *Limits to think space relationaly*. *International Journal of Law in Context*. 6.3 (<http://journals.cambridge.org>. Приступљено 04.03.2012. године)
- Kresswell, T. (2004). *Place. A short Introduction*. Oxford: Blackwell Publishing
- Malpas, J. (2011). *Putting Space in Place: Philosophical Topography and Relational Geography*. *Environ Plan D* vol. 30 no. 2.
- Massey, D., B. (1995). *Spatial divisions of labor: Social structures and the geography of production*, 2nd edition. New York: Routledge
- Massey, D., B. (2005). *For Space*. London: SAGE
- Mitin, I. (2007). *Mythogeography: Region as a palimpsest of identities*. In L. Elenius, ed. & C. Karlsson (Eds.), *Cross-cultural communication and ethnic identities* (pp. 215–225). Lulea, Switzerland: Lulea University of Technology
- Murdoch, J. (2006). *Poststructuralist geography – a guide to relational space*. London: SAGE
- Pickels, J. (1985). *Phenomenology, Science, and Geography: Spatiality and the Human Sciences*. Cambridge: Cambridge University Press
- Платон (2002). *Парменид*. Загреб: Деметра
- Трифуновић, М. (2013). *Аристотел у Крајини. Појам краја у Аристотеловој филозофији простора*. Зборник радова поводом обиљежавања двадесетогодишњице рада Географског друштва Републике Српске. Бања Лука: Географско друштво Републике Српске
- Thrift, N. (2006). *Space – Theory, Culture and Society*. no. 2.
- Хајдегер, М. (1985). *Битак и вријеме*. Загреб: Напријед
- Harvey, D. (1973). *Social Justice and the City*. Athens: University of Georgia Press
- Хегел, Г., В., Ф. (1951). *Филозофија повијести*. Загреб: Култура